

УДК 343.163

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СУДІ НА БУКОВИНІ ТА ГАЛИЧИНІ (1849–1918 РР.)

Твердохліб М.Г., заступник начальника
Управління нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами
та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю
і корупцією, та процесуального керівництва
Генеральної прокуратури України

Стаття присвячена вивченню історично-правового досвіду участі прокурора у кримінальному провадженні в суді першої інстанції на Буковині й Галичині у складі Австрії та Австро-Угорщини.

Ключові слова: прокурор, правовий статус прокурора, функції прокуратури, державне обвинувачення, кримінальне судочинство.

Стаття посвящена изучению историко-правового опыта участия прокурора в уголовном производстве в суде первой инстанции на Буковине и Галичине в составе Австрии и Австро-Венгрии.

Ключевые слова: прокурор, правовой статус прокурора, функции прокуратуры, уголовное судопроизводство, государственное обвинение.

Tverdokhlib M.G. THE PROSECUTOR'S ACTIVITY IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN COURT IN BUKOVINA AND GALICIA (1849-1918 YEARS)

The article studies historical and legal experience of prosecutor's activity in criminal proceedings in court of first instance in Bukovina and Galicia as part of Austrian and Austro-Hungary.

Key words: prosecutor, legal status of prosecutor, prosecutor's office functions, public prosecution, criminal justice.

Постановка проблеми. Реформування прокуратури України неможливе без врахування історично-правового досвіду становлення та розвитку органів прокуратури на західноукраїнських землях. Цінний досвід надає, зокрема, дослідження участі прокурора у сфері кримінального судочинства на Галичині та Буковині¹ за часів перебування у складі Австрії та Австро-Угорщини. Актуальність цього досвіду посилюється тим, що прокуратура в Австрії, за словами дослідників, була утворена за кращими зразками європейської правової системи (фактично, австрійський законодавець взяв за зразок інститут прокуратури Франції, де він був запроваджений згідно з Кримінально-процесуальним кодексом 1808 р.) [1, с. 3, 38].

Ступінь розробленості проблеми. Між тим, як загальні питання утворення й організації діяльності органів прокуратури, так і особливості їх функціонування на західноукраїнських землях за тих часів продовжують залишатися маловивченими у вітчизняній правовій науці. Серед українських вчених-правознавців, які зробили значний науковий внесок у вивчення цієї проблематики, передусім слід назвати О.В. Кондратюка [2], В.С. Кульчицького [3],

М.В. Никифорака [4], Н.Ю. Панича [1] та Б.Й. Тищика [5]. Цінними для вивчення особливостей функціонування інституту прокуратури на західноукраїнських землях за часів їх перебування у складі Австрії і Австро-Угорщини є також праці зарубіжних вчених, зокрема польських: О. Бальцера [6] та Ю. Макаревича [7]. Однак, незважаючи на вагомий внесок цих науковців у науково-теоретичну базу функціонування органів прокуратури на західноукраїнських землях за часів перебування їх у складі Австрії та Австро-Угорщини, низка важливих питань ще потребує свого наукового вирішення, а також переосмислення у контексті сучасного етапу реформування інституту прокуратури України.

Так, **метою** цієї статті є вивчення історично-правового досвіду участі прокурора у кримінальному провадженні в суді першої інстанції на Буковині й Галичині у складі Австрії та Австро-Угорщини.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у складі Австрії та Австро-Угорщини Галичина перебувала з 1772 р. (в результаті першого поділу Речі Посполитої), а Буковина з 1774 р. (в результаті укладення між Росією і Туреччиною Кючук-Кайнарджийського мирного договору, яким було завершено російсько-турецьку війну). Хронологічними межами цього дослідження є 1849–1918 рр., тобто період із зародження органів прокуратури на цих західноукраїнських землях і до кінця австрійського панування на них.

¹ Галичиною в Україні сьогодні називають територію Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської (крім північної частини) областей, а Буковиною – Чернівецьку область.

Розпочати слід із того, що наприкінці першої половини XIX ст. у австрійських судах не існувало посад прокурорів, оскільки самі судді по відношенню до обвинуваченого виконували функцію не тільки судді, а й обвинувача й захисника. Однак під впливом демократичних революційних подій наприкінці першої половини XIX ст. в австрійському кримінальному процесі відбулася низка змін, зокрема, замість інквізиційного процесу було запроваджено обвинувальний. Конституцією від 25 квітня 1848 р. було встановлено принципи гласності й усності процесу, здійснення кримінального судочинства судом присяжних, а такою передбачалася відокремленість судів від адміністрації та винесення ними рішень і вироків іменем імператора. Ці положення були збережені й у Конституції від 4 березня 1849 р. Хоч у цих конституціях не було згадки про запровадження інституту прокуратури, проте виникла необхідність утворення відповідного органу, на який покладалося б підтримання обвинувачення в тих випадках, коли зачіпалися інтереси держави [1, с. 37, 40–41].

Між тим, цікавим є той факт, що вперше запровадження посад прокурорів на більшості територій імперії відбулося у березні 1849 р. актами, спрямованими на припинення зловживань преси: закону «Проти зловживань преси» та «Положення про процес розслідування зловживань преси» і було пов'язано з покладанням на державних прокурорів повноважень зі здійснення контролю за додержанням законодавства засобами масової інформації [8].

Історично-правові ж витoki участі прокурора у суді, передусім, покладання на нього функції підтримання обвинувачення, пов'язані з наступними правовими актами. По-перше, за рішенням австрійського імператора від 14 червня 1849 р. «Про основні риси нового судочинства», згідно з яким було запроваджено нову систему судів² (які поділялися на суди цивільної юрисдикції та суди кримінальної юрисдикції) у відповідності до якої була організована і система загальних (державних) органів прокуратури. Вони підпорядковувалися і були підзвітними міністру юстиції, й упродовж усього періоду функціонування були органами судової влади³. Спеціалізованими про-

куратурами виступали створені у 1851 р. фінансові прокуратури, які функціонували відокремлено від державних і підпорядковувалися по вертикалі міністру фінансів імперії [1, с. 41–42, 55, 146].

Зауважимо, що на Галичину і Буковину дія вказаного рішення не була поширена, однак у 1849 р. при кожному окружному (крайовому) суді цих земель все ж були запроваджені посади державних прокурорів. Єдині системи судових органів та органів загальних прокуратур на цих землях були сформовані, на відміну від інших коронних країв імперії, лише у 1855 р. внаслідок прийняття постанови міністерства юстиції Австрії від 29 червня 1855 р. «Про встановлення початку діяльності новоорганізованих Вищих крайових судів у м. Львові та м. Кракові, Вищих державних прокуратур при цих судах, а також початку діяльності судів першої інстанції та державних прокуратур при цих судах ...» [1, с. 53; 9, с. 259]. Указані новоутворені органи суду та прокуратури, на підставі цієї постанови, почали діяти з 29 вересня 1855 р.

Слід також зауважити, що при одноособових повітових судах діяли заступники державних прокурорів або призначувані прокурорські службовці, тобто при цих судах прокуратури функціонували як одноособові державні органи.

Наступним правовим актом, з яким пов'язано запровадження функції підтримання прокурором обвинувачення, є Тимчасовий кримінально-процесуальний кодекс Австрії, затверджений австрійським імператором 17 січня 1850 р. У ньому, зокрема, було детально врегульовано правовий статус прокурора, як учасника кримінального процесу, й визначено чіткий перелік його повноважень. Спеціальним же правовим актом, що врегулював правовий статус органів прокуратури в Австрії став «Тимчасовий органічний закон про прокуратуру» від 10 липня 1850 р. У доповідній записці до проекту даного закону на ім'я австрійського імператора тогочасний міністр юстиції Австрії Р. Шмерліг писав: «Після закріплення австрійською конституцією від 4 березня 1849 р. таких принципів, як самостійність суддівської влади, незалежність судді й відокремлення правосуддя від адміністрації, а також запровадження обвинувального процесу в кримінальному судочинстві, виникла негайна потреба у створенні органу, який, з одного боку, забезпечуватиме зв'язок уряду із судами в межах Конституції та забезпечить можливість впливу на діяльність юстиції в різних коронних краях, а з другого – здійснюватиме належне та якісне представництво інтересів закону в кримінальному процесі. Вивчивши досвід сусід-

² До даної системи входили повітові суди, повітові колегіальні суди, крайові суди, каузальні суди, Вищі крайові суди та Верховний судовий та касаційний трибунал. Суди першої інстанції виступали повітові суди та повітові колегіальні суди, а крайові суди були судами другої інстанції. Вищі крайові суди імперії виконували роль судів третьої інстанції, а найвищою судовою інстанцією в державі виступав Верховний судовий та касаційний трибунал [1, 41–42].

³ Таке ж місце цього інституту у системі гілок влади збереглося і в сучасній Республіці Австрія.

ніх держав, ... як такий орган пропонується інститут прокуратури» [1, с. 44].

Надалі, у зв'язку з прагненням австрійського імператора підпорядкувати собі весь державний апарат, були частково ліквідовані позитивні демократичні здобутки у кримінальному процесі, що негативно вплинуло й на функціонування інституту прокуратури в цій сфері. Зокрема, згідно з новим Кримінально-процесуальним кодексом від 29 липня 1853 р. прокурор був позбавлений більшості процесуальних повноважень, а переважним впливом на кримінальний процес володів слідчий суддя.

За дослідженнями Н.Ю. Панича, набуття ознак цілісності та завершеності, остаточного визначення компетенції системи загальних прокуратур почалося лише з 1873 р. Зокрема, новий Кримінально-процесуальний кодекс Австрії від 23 травня 1873 р. наділів державних прокурорів значними повноваженнями в кримінальному процесі та визначив як мету їх участі в ньому – діяльність, що спрямовувалася на захист інтересів держави. Така діяльність державних прокуратур включала декілька напрямів, одним з яких було підтримання державного обвинувачення [1, с. 7–8; 10].

Так, згідно із законом протягом 8 днів після закінчення досудового слідства прокурор подавав до суду обвинувальний висновок. При цьому прокурори підтримувати державне обвинувачення не в усіх категоріях справ (кримінальних проваджень). У випадках вчинення окремих деліктів, визначених кримінальним законом, у зв'язку з їх малозначністю та відсутністю великої суспільної небезпеки правом підтримувати обвинувачення були наділені фізичні особи – приватні обвинувачі.

Беручи участь у конкретному кримінальному провадженні в суді, державний прокурор був уповноважений клопотати про здійснення його в закритому судовому засіданні. Зокрема, судові провадження за сфабрикованою органами поліції та державною прокуратурою в м. Львові кримінальною справою щодо М. Павлика, О. Черепакіна, С. Ястшембського й О. Куртєєва щодо їх приналежності до нелегальних іноземних революційних товариств у 1877 р. проходило в закритому режимі, оскільки державний прокурор остерігався публічного розголошення революційних ідей і поглядів підсудних під час даного процесу [1, с. 83, 87].

Державний прокурор до моменту винесення судом рішення по справі був уповноважений відмовитися від підтримання обвинувачення, якщо дійшов висновку про відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Він мав

право також подавати скарги на процесуальні дії суду або судді, вчинені ними під час судового провадження, а за наслідками судового розгляду – апеляційні та касаційні скарги на рішення суду першої та другої інстанцій, якщо воно суперечило закону [1, с. 84–85, 87–88].

Важливо зазначити, що, в цілому, до осіб, які прагнули зайняти посаду в державних прокуратурах, імперське законодавство ставило високі вимоги та передбачало досить складну процедуру призначення на посаду. Зокрема, передбачалося, що зайняття відповідної посади відбувалося на конкурсній основі. Указ про оголошення конкурсу підлягав опублікуванню в засобах масової інформації. За загальним правилом, кандидатом на посаду державного прокурора могла бути особа, яка досягнула тридцяти років, успішно здала низку іспитів щодо відповідних теоретичних і практичних знань, пройшла трирічну практику в прокуратурі, а також володіла мовами більшості населення краю. Окрім цього, в умовах конкурсу перевага в прийнятті на посаду надавалася тому кандидату, який мав науковий ступінь доктора права або під час проходження практики набув навиків у відповідній сфері. Однак, навіть попри таку процедуру зайняття посади, яка зменшувала можливість прийняття на посади некваліфікованих кандидатів, правом підтримувати державне обвинувачення уповноважувалися (за погодженням із міністром юстиції імперії) лише найбільш досвідчені працівники державних прокуратур, з високим рівнем теоретичної й практичної підготовки [1, с. 67–68, 70–71, 82, 97].

Після розпаду Австро-Угорщини та утворення на землях Галичини й Буковини Західноукраїнської Народної Республіки функцію підтримання державного обвинувачення на цих землях продовжували виконувати прокуратури. У цілому була збережена система органів загальних (державних) прокуратур, що діяли на Галичині й Буковині до 1918 р.; згодом, планувалось її реформувати в частині структури, кадрового складу та компетенції, однак через тогочасну складну зовнішньополітичну ситуацію цим планам не судилося справдитися [11, с. 198; 12, с. 159].

Висновки. На підставі зазначеного вище можемо зробити такі висновки.

Перебування Галичини та Буковини у складі Австрії й Австро-Угорщини створило передумови для запровадження та діяльності на її території органів державної влади за зразком австрійської системи управління. Запроваджений на цих західноукраїнських землях у 1849 р. (значною мірою внаслідок реформ у кримінальному процесі

Австрії) інститут прокуратури пережив декілька етапів реформування, й із 1873 р. до розпаду Австро-Угорщини в 1918 р. фактично являв собою цілісну та досить добре організовану систему державних органів зі значним обсягом повноважень, передусім, у кримінально-правовій сфері. Функціонувала прокуратура при судах та підпорядкувалася органам юстиції.

Такий вітчизняний досвід функціонування органів прокуратури, з ґносеологічної точки зору, набуває особливої актуальності, зважаючи на реформування прокуратури, що сьогодні триває в Україні. Його подальше всебічне, ґрунтовне вивчення дозволить підвищити рівень виваженості та обґрунтованості при визначенні оптимального місця прокуратури в системі органів державної влади, її функцій, а також ефективної кадрової політики в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Панич Н.Ю. Становлення та розвиток інституту прокуратури в Галичині у складі Австрії і Австро-Угорщини (1849–1918 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н.Ю. Панич; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2008. – 240 с.
2. Кондратюк О.В. Судова система та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кондратюк Олександр Володимирович; Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. – Л., 2006. – 203 с.
3. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.) : конспект лекцій із курсу «Історія держави і права УРСР» для студ. юрид. ф-ту ун-ту / В.С. Кульчицький; М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1965. – 67 с.
4. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / М.В. Никифорак; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 37 с.
5. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.) / Б.Й. Тищик – Львів : Видавничий центр юридичного факультету Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. – 80 с.
6. Balzer O. *Historia ustroju Austrii w zarysie* / O. Balzer. – *Lwów : Nakładem K. S. Jakubowskiego*, 1899. – 512 с.
7. Makarewicz J. *Niebezpieczeństwo projektu nowej ustawy prasowej dla Galicyi* / J. Makarewicz. – *Kraków : Druck W.L. Anczyca i Spółki*, 1903. – 23 с.
8. Панич Н.Ю. Участь органів прокуратури у судових процесах проти свободи преси в Галичині (1849–1918 рр.) / Н.Ю. Панич // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. – 2007. – Вип. 45. – С. 69–76.
9. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / М.В. Никифорак; Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2004. – 420 с.
10. Панич Н.Ю. Правовий статус органів прокуратури в Галичині за кримінально-процесуальним кодексом 1873 року / Н.Ю. Панич // *Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : V Всеукр. наук. конф. правників-початківців, 8–9 листопада 2007 р. : тези доп.* – Одеса. – Львів, 2007. – С. 279–281.
11. Тищик Б.Й. *Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права* / Б.Й. Тищик. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.
12. Єфремова Н.В. *Суд і судочинство в Українській Народній Республіці, Українській державі, Західноукраїнській Народній Республіці (1917–1920 рр.) : монографія* / Н.В. Єфремова, Б.Й. Тищик, В.Т. Марчук. – Одеса : Фенікс, 2007. – 280 с.